

AUTOR

mjr mgr inż. Paweł Ostolski

p.ostolski@aon.edu.pl

Wydział Zarządzania i Dowodzenia, ASzWoj

EWOLUCJA POLSKIEGO SZKOLNICTWA WOJSKOWEGO (CZĘŚĆ II)

Słowa kluczowe: polskie szkolnictwo wojskowe, kształcenie, proces dydaktyczny, akademie wojskowe, wyższa szkoła wojenna

Wstęp

Artykuł *Ewolucja polskiego szkolnictwa wojskowego* składa się z dwóch części. Pierwsza z nich obejmowała okres od 1765 roku do sierpnia 1939 roku, natomiast druga od września 1939 roku do 2016 roku. Celem części drugiej jest przybliżenie historii rozwoju oraz identyfikacja kluczowych problemów polskiego szkolnictwa wojskowego od początków kształtowania się wojskowych ośrodków edukacyjnych na obczyźnie we wrześniu 1939 roku do roku 2016. Zasadne wydaje się zwrócenie szczególnej uwagi na uwarunkowania polityczno-wojskowe i wynikające z nich potrzeby wszelkich zmian, które stanowiły źródło inspiracji dla osób odpowiedzialnych za kształtowanie polskiej edukacji obronnej.

Wybrane problemy ewolucji polskiego szkolnictwa wojskowego w latach 1939–2016

Wrzesień 1939 roku w dziejach Polski stanowi przełom nie tylko w funkcjonowaniu państwa, ale również dotyczy szkolnictwa wojskowego. Klęska naszej armii w wojnie obronnej skutkuje kolejną utratą niepodległości. *Naród polski jednak nie złożył broni – w nader trudnych i złożonych warunkach prowadzi nadal walkę zarówno w kraju, jaki na obczyźnie, tworząc odpowiednio do sytuacji tak regularne wojska, jak i oddziały partyzanckie, a także rozwijając niezbędne szkolnictwo wojskowe*¹.

Pod koniec września 1939 roku we Francji zostaje utworzony emigracyjny rząd polski. *Już jesienią 1939 roku władze rządu emigracyjnego przystąpiły do odbudowy możliwie pełnych struktur Wojska Polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii. W ich ramach tworzone były polskie jednostki*

¹ S. Rutkowski, *Zarys dziejów polskiego szkolnictwa wojskowego*, MON, Warszawa 1970, s. 183.

szkolne przygotowujące uzupełnienia kadrowe na wszystkich szczeblach szkolenia: od podoficerów do oficerów dyplomowanych. Drugim zadaniem było przeszkalanie podoficerów lub oficerów polskich ukierunkowane na zapoznanie z zasadami działań oraz sprzętem wojsk sojuszniczych Francji i Anglii. Dlatego polskie jednostki szkolne korzystały z pomocy instruktorów lub wykładowców sojuszniczych, a w pewnym stopniu były kierowane przez oficerów łącznikowych armii francuskiej do końca czerwca 1940 roku². Sytuacja polityczno-militarna w Europie oraz wynikające z niej potrzeby w zakresie współdziałania podczas realizacji zadań w obszarze edukacji obronnej stanowiły skomplikowane uwarunkowania nie tylko w zakresie bazy dydaktycznej, ale również w odniesieniu do pozostałych elementów procesu kształcenia, głównie celów i treści kształcenia oraz podmiotów.

Szefem wyszkolenia Armii Polskiej we Francji został gen. Louis Faury, twórca i wieloletni dyrektor nauk Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie [...] Cechą charakterystyczną szkolenia lub kształcenia wojskowego Polaków na Zachodzie Europy było udostępnianie własnych szkół lub kursów przez sojuszników. Na ile pozwalały możliwości przełamania bariery językowej, korzystano z tego zarówno we Francji, jak i na Wyspach Brytyjskich lub terytoriach zamorskich. Z miejscowych możliwości kształcenia kadr nie korzystała natomiast Armia Polska w ZSRR do 1943 roku, lecz i tam organizowane były autonomiczne kursy lub szkoły wojskowe. [...] W wyniku złożonych losów wojennych Polacy uczestniczyli w zdobywaniu kwalifikacji w kilku odmiennych systemach edukacji wojskowej. Mieli następnie możliwość przenoszenia zdobytych tam kwalifikacji do praktyki służby wojskowej w warunkach wojny oraz dokonywania analiz i ocen tych systemów w sztabach: Naczelnego Wodza w Londynie oraz Naczelnego Dowódcy w Lublinie i Warszawie³.

We Francji po klęsce kampanii wrześniowej znalazło się około 40 tysięcy żołnierzy polskich oraz około 100 tysięcy emigrantów polskich zdolnych do walki zamieszkałych we Francji i Belgii. Braki kadrowe zainicjowały rozwój szkolnictwa wojskowego we Francji, którego celem było organizowanie ośrodków szkoleniowych przygotowujących oficerów i podoficerów zdolnych do działania w specyficznym środowisku funkcjonowania armii francuskiej⁴. [...] Formowanie jednostek szkolnych było przewidywane równoległe do tworzenia wielkich jednostek i było niezależne od zgrupowania w obozie Coetquidan przekazanego Polakom już 12 września 1939 roku. Pierwotne porozumienia zakładały, że utworzone tam zostaną jedynie szkoły podoficerskie rodzajów broni i służb oraz szkoła podchorążych

² R. Tomaszewski, *W Polsce i na obczyźnie 1939-1956, Zarys dziejów szkolnictwa wojskowego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 29.

³ Tamże, s. 29-30.

⁴ Zob. K. Krakowski, *Współczesna dydaktyka wojskowa*, AON, Warszawa 2014, s. 67.

piechoty. [...] Realia wymusiły korekty i późną jesienią utworzono kolejne szkoły podchorążych: piechoty i artylerii. Przy czym szkoła podchorążych w Coetquidan miała prowadzić przeszkolenie ogólnowojskowe podchorążych innych rodzajów wojsk, broni i służb⁵. Programy szkolenia zakładały kształcenie czterech kursów kandydatów od 250 do 300 aspirantów oficerskich. Cykl szkolenia obejmował 3 miesiące nauki w formie szkolenia kandydackiego. Podobnie planowano przeszkolenie podoficerów. Elewi po trzech miesiącach uzyskiwali stopień kaprała.

Łącznie we Francji w dziewiętnastu miejscowościach i ośrodkach szkoleniowych realizowano 17 różnego rodzaju specjalistycznych kursów oficerskich, funkcjonowało 5 szkół podchorążych i 4 szkoły podoficerskie oraz prowadzono przeszkolenia kwalifikacyjne na stanowiska dowódców batalionów, a także specjalistyczne służb technicznych i chemicznych. Ponadto realizowano odrębny kurs dla personelu technicznego lotniczego⁶. [...] Różnorodność form kształcenia i szkolenia kadr polskich we Francji oraz konieczność dostosowania rozwiązań narodowych do potrzeb armii polskiej na obcym terytorium skutkowałą rozwojem teorii i praktyki dydaktycznej opartej na konwergencji⁷.

Po klęsce Francji część sił ewakuowano do Wielkiej Brytanii, gdzie rozwinęły się polskie wojskowe ośrodki dydaktyczne początkowo przy 1 Korpusie Polskim w Szkocji, później także ośrodki specjalistyczne Marynarki Wojennej i Polskich Sił Powietrznych. Zasadniczą rolę w tworzeniu podstaw kształcenia kadr w Wielkiej Brytanii odegrał fakt utworzenia w 1940 roku Urzędu Oświaty i spraw Szkolnych (od 1943 zadania te realizowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), na którego czele stanął gen. J. Haller. Podjęto przy tym próbę stworzenia systemu integrującego szkolnictwo wojskowe ze szkolnictwem cywilnym. Do zakresu działań urzędu należały: opieka nad kształceniem i wychowaniem młodzieży polskiej w zakresie szkoły średniej i powszechnej, ewidencja nauczycieli, współdziałanie z władzami wojskowymi w dokształcaniu żołnierzy polskich, sprawowanie nadzoru nad wydawnictwami szkolnymi⁸. Zmiana sytuacji, która nastąpiła po klęsce Francji latem 1940 roku oraz ewakuacji wojska do Wielkiej Brytanii, zainicjowała budowanie polskiego systemu emigracyjnego szkolnictwa wojskowego. Istniała potrzeba dopasowania naszego wojska do doktryny wojennej armii brytyjskiej oraz potrzeby szybkiej motoryzacji i mechanizacji wojsk, szybkiego rozwoju lotnictwa, a także rozwoju wojsk powietrzno-desantowych. Powstał pomysł reaktywowania w Wielkiej Brytanii Polskiej Wyższej Szkoły Wojennej. [...]

⁵ R. Tomaszewski, *W Polsce ...*, s. 31.

⁶ Zob. K. Krakowski, *Współczesna ...*, s. 67-68.

⁷ Tamże, s. 68.

⁸ Tamże, s. 69; za: T. Radzik, *Szkolnictwo Polskie w Wielkiej Brytanii w latach drugiej wojny światowej*, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1986, s. 32.

Polska Wyższa Szkoła Wojenna w Wielkiej Brytanii utworzona została na podstawie rozkazu Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego z 11 listopada 1940 r. Głównym celem utworzonej placówki dydaktycznej było: Wpojenie w słuchaczy podstawowych zasad taktyki w ramach korpusu, dywizji i brygady oraz przygotowanie ich do pracy w sztabach tych jednostek. Zachowano przedwojenny cel realizowany przez WSWoj. Polska Wyższa Szkoła Wojenna nie miała stałej siedziby. Początkowo zajęcia odbywały się w Londynie w hotelu Rubens – siedziba Sztabu Naczelnego Wodza. Następną siedzibą był gmach przy Gronvenor Place 20, zaś od jesieni 1942 r. szkoła została przeniesiona do Szkocji i zlokalizowana w hotelu Black Barony w miejscowości Eddlestor pod Peerbles. [...] Ostatnią siedzibą szkoły była miejscowość CuparFife w Szkocji. Polska Wyższa Szkoła Wojenna w Wielkiej Brytanii rozpoczęła działalność 2 stycznia 1941 roku. Na inauguracji gen. Sikorski powiedział – wychowankowie wznowionej Szkoły pójdą śladami najlepszych spośród swych poprzedników, czego im z całego serca życzę. Program kształcenia w reaktywowanej WSWoj. obejmował przedmioty: taktyka ogólna, taktyka piechoty, artyleria, broń pancerna, lotnictwo, łączność, operacyjna służba sztabów. Nauczany był także język angielski. Nauka trwała tylko sześć miesięcy. Wykorzystano metodę nauczania stosowaną w uczelni przedwrześniowej, kładąc nacisk na zajęcia na mapach i w terenie oraz praktyczne rozwiązywanie przez studentów zadań zleczanych przez wykładowców. Do minimum ograniczono wykłady, gros czasu poświęcając na metody seminaryjne, na ćwiczenia oraz dyskusje. Zajęcia odbywały się w małych grupach. W programie dydaktycznym korzystano z doświadczeń angielskiego szkolnictwa wojskowego, zwłaszcza uczelni sztabowej, a ponadto wykorzystywane były też instrukcje i podręczniki angielskie. Władze angielskie zaopatrywały szkołę ponadto w niezbędne wyposażenie dydaktyczne i sprzęt. Rekrutację na studia prowadzono wśród poruczników i kapitanów broni głównych. Kandydaci na studia składali egzaminy wstępne z wiedzy ogólnej i znajomości taktyki broni głównych oraz zasad ich współdziałania. Po zakwalifikowaniu student odbywał 3-miesięczny kurs dowódców batalionów. Dopiero po jego ukończeniu kierowany był na 6-miesięczne studia w WSWoj. [...] Polska Wyższa Szkoła Wojenna w Wielkiej Brytanii funkcjonowała pięć i pół roku. Podczas sześciu kursów ukończyło ją 296 absolwentów. 21 oficerów polskich ukończyło kursy w wojskowych uczelniach brytyjskich, 18 zaś w amerykańskich szkołach wojskowych. Absolwenci WSWoj. na obczyźnie po rocznej służbie w sztabach otrzymywali, decyzją szefa Sztabu Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, tytuł oficera dyplomowanego⁹.

⁹ L. Wyszczelski, *Wychowanie i edukacja polskich kadr wojskowych do 1945 r.*, [w:] M. Hebda (red.), *Wojskowe akademie w Polsce*, Pol-Press, Warszawa 2003, s. 57-59.

Szczególne znaczenie dla systemu edukacji wojskowej miała utworzona w 1941 roku Wyższa Szkoła Wojenna. Przygotowywała ona kadry dowódczo-sztabowe zdolne dowodzić oddziałami i Związkami Taktycznymi oraz do pracy sztabowej stosownie do współczesnych zasad prowadzenia działań bojowych i doktryn wojennych. Sześciomiesięczny okres kształcenia podporządkowany był zagadnieniom działań taktycznych jednostek pancernych i zmotoryzowanych oraz jednostek powietrzno-desantowych. Wykorzystywano przy tym doświadczenia nie tylko kampanii wrześniowej, lecz także kampanii norweskiej oraz dotychczasowe rezultaty działań bojowych w Afryce. W kształceniu dominowało wciąż podejście utylitarne, oparte jednakowoż na solidnych podstawach teoretycznych prowadzenia działań zaczerpniętych z polskiej i angielskiej myśli wojskowej. W ćwiczeniach wykorzystywano zarówno własne koncepcje i założenia, jak i angielskie, doskonaląc przez to zasady i metody prowadzenia działań w ponadnarodowym środowisku operacji sojuszniczych¹⁰. Trwającą wojna wymusiła podjęcie decyzji o przeniesieniu Wyższej Szkoły Wojennej z Londynu do Szkocji. Kadra szkoły, początkowo bardzo nieliczna i słabo przygotowana do wykonania zadań, podjęła studia nad zmianami w sposobach prowadzenia wojny i środkami walki. Nowa technika nie tylko wpłynęła na nową organizację wojsk, lecz także na metody prowadzenia działań bojowych. W związku z tym w Wyższej Szkole Wojennej poddano zasadniczej rewizji dotychczasową doktrynę wojenną, wyciągano nauki z doświadczeń wojennych. [...] Sześciomiesięczny okres nauki był jednak zbyt krótki, by przygotować gruntownie oficerów do dowodzenia związkami taktycznymi. Rolę tę spełniało z większym powodzeniem utworzone w styczniu 1944 r. Centrum Wyższych Studiów Wojskowych¹¹. Latem 1944 r. uruchomiono na przedmieściu Edynburga Centrum Wyższych Studiów Wojskowych¹².

Okres II Wojny Światowej w historii wojskowości i przygotowania polskich kadr dowódczych związany jest również z powstaniem i funkcjonowaniem Junackiej Szkoły Kadetów utworzonej przez Generała Władysława Andersa. Spośród młodzieży, jaka znalazła się na Syberii w latach 1941-1942, przyjmowano wszystkich chętnych do obozów wojskowych Armii Polskiej na Wschodzie, bez względu na wiek. Pozyskano kilka tysięcy młodych adeptów sztuki wojennej, docelowo miał się wywodzić trzon przyszłych dowódców. Priorytetowym zadaniem było opuszczenie przez nich Rosji, a gdy tylko to się udało, w Bashit w Palestynie rozpoczęto kształcenie 342 kadetów w wieku od 11 do 17 lat, z których utworzono jednostkę w składzie czterech kompanii na wzór brytyjski. Weszła ona w skład 3. Dywizji Strzelców Karpackich. Działania te miały na celu formalne zapewnienie jej uzbrojenia, umundurowania, zakwaterowania i zaprowiantowania. Ju-

¹⁰ K. Krakowski, *Współczesna ...*, s. 71.

¹¹ S. Rutkowski, *Zarys ...*, s. 195-196.

¹² L. Wyszczeliski, *Wychowanie...*, s. 59.

nacka Szkoła Kadetów funkcjonowała do 1948 roku, w którym to roku po przeniesieniu do Anglii (było to związane z opuszczeniem Palestyny przez wojska brytyjskie) i przeprowadzeniu ostatniego egzaminu maturalnego, została rozwiązana¹³.

Różnorodność form organizacyjnych centrów, szkół, ośrodków i kursów, które przygotowywały kadry wojskowe w placówkach edukacyjnych poza granicami Polski, stanowi znaczny obszar badań historii wojskowości. Wszystkie procesy dydaktyczne cechował krótki, bo tylko kilkumiesięczny okres kształcenia kadr na potrzeby uzupełniania stanów etatowych na frontach wojny. *Najważniejszą uczelnią wojskową polskiego szkolnictwa wojskowego PSZ w ZSRR, a później w Polsce, była zorganizowana w Riazaniu na bazie Centrum Wyszkozenia Oficerów – Wyższa Szkoła Oficerska. W strukturze WSO pozostawały do czasu przeniesienia do Rembertowa w styczniu 1945 roku następujące kursy: dowódców batalionów, adiutantów batalionów oraz oficerów sztabu pułku, dowódców kompanii piechoty, dowódców baterii, dowódców kompanii łączności, dowódców kompanii saperów. Do końca wojny WSO w Rembertowie nie promowała absolwentów, borykając się z brakami kadrowymi. Kształcenie typu wojennego zakończono w listopadzie 1945 roku i zamknięto liczbą 365 oficerów 1 i 2 AWP¹⁴.*

Kolejny etap kształcenia kadr dowódczych naszego kraju to system szkolnictwa Wojska Polskiego, a w nim funkcjonowanie szkół podoficerskich, centrów i ośrodków szkolenia, wyższych szkół oficerskich oraz akademii. Do tej ostatniej grupy zaliczana była od 1947 roku Akademia Sztabu Generalnego Wojska Polskiego powołana 22 października 1947 roku dekretem Rady Ministrów. Funkcjonowanie rozpoczęła już 12 grudnia 1947 roku uroczystą inauguracją roku akademickiego połączoną z oficjalnym otwarciem Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. *Dekret powołujący Akademię Sztabu Generalnego WP określał również, że urządzenie uczelni oraz organizacja i czas trwania studiów określony zostanie w statucie uczelni, który zatwierdzał (i miał prawo zmieniać) minister obrony narodowej w porozumieniu z ministrem oświaty¹⁵.* Pierwszy statut Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego stanowił zbiór zasad i uwarunkowań procesu kształcenia, zawierał w sobie zapis o trzyletnim okresie trwania studiów. Dostrzec tu można pewne podobieństwo w odniesieniu do trzyletnich cykli kształcenia w szkolnictwie wojskowym okresie międzywojennego. Domniemywać można, że frontowi oficerowie II Wojny Światowej wykształceni na programach międzywojennych, po otrzymaniu zadania wynikającego z dekretu Rady Ministrów, opracowując statut Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego tworzyli takie uwarunkowania pro-

¹³ Zob. K. Krakowski, *Współczesna...*, s. 71.

¹⁴ K. Krakowski, *Współczesna dydaktyka...*, s. 78.

¹⁵ B. M. Szulc, *Kształcenie, Nauka, Wartości*, Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 24.

cesu dydaktycznego, aby umożliwiała one powrót do dobrych praktyk przedwojennych. Jednak nie było to łatwe ze względu na specyficzną sytuację, w jakiej znalazła się Polska i bezwzględny wpływ aparatu wschodniego we wszelkie procesy zachodzące w naszej ojczyźnie, nawet te dydaktyczne. *Ważnym stwierdzeniem statutu, szczególnie dla dalszego ustroju uczelni była teza (§6. Pkt 1.), że etaty i strukturę uczelni [...] zatwierdza minister ON na wniosek Szefa sztabu Generalnego WP*¹⁶.

Dlatego w pierwotnej strukturze Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego zostało utworzone między innymi stanowisko zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych, któremu podlegał jeden z trzech pionów funkcjonalnych w składzie: Wydziału Polityczno-Wychowawczego i Zespołu Wykładowców Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz stanowisko zastępcy ds. naukowych odpowiedzialnego za planowanie i organizowanie procesu dydaktycznego, któremu podlegali kierownicy kursów, zespoły wykładowców oraz Wydział Wyszkożenia i Wydział Studiów. W bezpośrednim podporządkowaniu komendanta pozostawał Wydział Personalny i Kwatermistrzostwo. *Taka struktura nie spełniała, jak można sądzić, oczekiwań zwierzchników. Nie odpowiadała również strukturom uczelni wyższej. Dlatego już w 1948 roku dokonano odpowiednich zmian. Przede wszystkim uczelnia przeszła na strukturę katedralną. Utworzono katedry: Taktyki Ogólnej i Służby Sztabów, Artylerii, Inżynierijno-Saperską, Broni Pancernej, Taktyki Tyłów, Nauk Społeczno-Politycznych, Łączności, Historii Wojny. Obok katedr powołano również zespół wykładowców lotnictwa*¹⁷. Kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego przeprowadzono w latach 1950, 1952, 1955, 1957, 1965 i 1966. Polegały one na likwidowaniu oraz tworzeniu katedr, fakultetów, zakładów, instytutów i oddziałów¹⁸. *W 1968 roku usystematyzowała się struktura uczelni oparta na dwóch pionach: lądowym i lotniczym. Kształcenie w pionie lądowym oparte było na samodzielnych katedrach, podległych zastępcy komendanta do spraw szkolenia. Pion lotniczy stanowił niejako odrębną formułę, funkcjonując jako Oddział Wojsk OPK i Lotnictwa. Oddział ten od 1968 roku działał w składzie 4 katedr: Obrony Powietrznej Kraju, Taktyki Lotnictwa, Wsparcia, Zaopatrzenia Wojsk OPK i Lotnictwa, Przedmiotów Specjalnych. W pionie wojsk lądowych funkcjonowały następujące katedry: Sztuki Operacyjnej, Taktyki Ogólnej, Służby Sztabów, Obrony Terytorium Kraju, Rozpoznania Wojskowego i Armii Obcych, Wojsk Rakietowych i Artylerii, Taktyki Tyłów, Obrony Przeciwlotniczej, Wojsk Inżynierijnych, Taktyki Wojsk Łączności, Taktyki Wojsk Chemicznych, Organizacji i Mobilizacji, Historii Sztuki Wojennej. Ponadto zastępcy ds. szkolenia pod-*

¹⁶ B. M. Szulc, *Akademia Sztabu Generalnego WP (1947-1990)*, [w:] *Wojskowe akademie w Polsce*, Pol-Press, Warszawa 2003, s. 65.

¹⁷ Tamże, s. 65.

¹⁸ Zob., tamże s. 67.

legały: Zakład Dydaktyki Wojskowej i Lektorat języków obcych. Zastępcy komendanta ds. naukowych podlegał Instytut Dowodzenia oraz Studium Operacyjno-Strategiczne, a zastępcy ds. politycznych – Katedra Nauk Społeczno-Politycznych. Ta struktura, pomijając raczej kosmetyczne zmiany, przetrwała do 1977 roku¹⁹.

Realizowane w Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego badania naukowe, a tym samym rozwój naukowy nauczycieli akademickich oraz zwiększające się możliwości kształcenia, doprowadziły w 1977 roku do utworzenia dwóch wydziałów, które odpowiadały kierunkom studiów. Ponadto utworzono dwa instytuty oraz cztery samodzielne katedry. *Wydziałowi Wojsk Lądowych przyporządkowano 11 katedr, a Wydziałowi Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej – 4 katedry. Instytuty miały organizację mieszaną. Instytut Dydaktyki Wojskowej – zakładową, a Instytut Badań Strategiczno-Obronnych – katedralno-zakładową. Taka organizacja uczelni przetrwała, jedynie z drobnymi retuszami, do przekształcenia się uczelni (połączenia z Wojskową Akademią Polityczną) w Akademię Obrony Narodowej²⁰.*

Funkcjonowanie Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego pomimo wpływów zewnętrznych skutkowało również wieloma pozytywnymi elementami. Jednym z nich był Instytut Dydaktyki Wojskowej, który w 1989 roku posiadał w swoim składzie pięć zakładów: Zakład Pedagogiki, Zakład Psychologii i Socjologii, Zakład Szkolenia Operacyjno-Taktycznego, Zakład Doskonalenia Nauczycieli Akademickich oraz Zakład Technologii Kształcenia. Posiadanie w strukturze takiego instytutu zapewniało Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego realizację zadań, których istotą było właściwe przygotowanie nauczycieli akademickich stosownie do wymagań ustawowych dotyczących posiadania wykształcenia pedagogicznego. Nadmienić tu należy, że dopiero w 1960 roku utworzono Zakład Dydaktyki, a jego rozwój do instytutu trwał aż do 1977 roku. Był on podstawą do budowania nowych zdolności w procesie dydaktycznym. Kwalifikacje pedagogiczne zdobywali kandydaci na nauczycieli akademickich, których rekrutowano spośród słuchaczy. Na ostatnim roku studiów odbywali oni roczne podyplomowe studia pedagogiczne (realizowane w Instytucie Dydaktyki Wojskowej) i dopiero po ich ukończeniu spełniali minimalne wymagania, aby dołączyć do grona nauczycieli akademickich. Dodatkowo wszyscy nauczyciele akademicy uczestniczyli w obowiązkowym kształceniu doskonalącym z dydaktyki. Do prowadzenia zajęć zatrudniano znane postacie nauk pedagogicznych.

Ten stan został zmieniony poprzez reorganizację Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a w wyniku restrukturyzacji utworzono w 1990 roku Akademię Obrony Narodowej. Kolejne zmiany wynikały

¹⁹ Tamże, s. 67 i 69.

²⁰ Tamże, s. 69.

z wdrażania w życie zapisów zawartych w nowelizowanych aktach prawnych, ustaw *Prawo o szkolnictwie wyższym* z 1990, 1995 i 2005 roku oraz aktów wykonawczych do tych ustaw, czyli rozporządzeń i zarządzeń Ministra Obrony Narodowej, a także Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Przykładowym i kontrowersyjnym efektem zmian formalno-prawnych było funkcjonowanie Zakładu Dydaktyki Obronnej w Instytucie Obronności.

Można to porównać z Akademią Marynarki Wojennej, która posiada w swojej strukturze organizacyjnej cztery wydziały, gdzie dostrzec można powagę w podejściu do problemu przygotowania pedagogicznego, nie tylko jako jednego z kierunków studiów podyplomowych o największym zainteresowaniu studentów. Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych składa się między innymi z Instytutu Pedagogiki, który realizuje studia na kierunku pedagogika. Są to studia pierwszego stopnia o profilu ogólnoakademickim, a od roku akademickiego 2015/2016 również studia drugiego stopnia. Cechą wyróżniającą procesy dydaktyczne w Akademii Marynarki Wojennej jest angażowanie nauczycieli akademickich do współdziałania międzywydziałowego oraz zatrudnianie ekspertów zewnętrznych do realizacji zajęć oraz dążenie do implementacji zakresu treści przedmiotowych w zmienianych programach kształcenia²¹.

Wyjaśnienia motywów tego typu działalności w procesie dydaktycznym poszukiwać można poprzez diagnozę. Modele kształcenia wdrożone w polskich wyższych uczelniach wojskowych w zasadzie nie różniły się od rozwiązań przyjętych w innych państwach dawnego bloku wschodniego (a po 1955 roku w państwach wchodzących w skład Układu Warszawskiego), w których tworzono akademie wojskowe w latach pięćdziesiątych, odwzorowując kształt wyższego szkolnictwa wojskowego ówczesnego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. *Należy jednak zaznaczyć, iż ze względu na zobowiązania sojusznicze oraz politykę Związku Radzieckiego – radzieckie zasady działań zbrojnych oraz procedury funkcjonowania instytucji wojskowych, w tym również uczelni wojskowych, miały znaczenie nadrzędne. [...] W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych rozwinięto system kształcenia słuchaczy na studiach zaocznych. Nieco wolniej przebiegały zmiany w uczelni dowódczo-sztabowej. Ze względu na zakres i organizację procesu kształcenia ASG, a także stosunek do studentów (brak samodzielności w przyswajaniu wiedzy – np. nadzorowana nauka własna), dopiero od połowy lat sześćdziesiątych model i programy studiów były porównywalne z występującymi w innych państwowych uczelniach wyższych²².*

Silnym impulsem zmian, nie tylko w polskim szkolnictwie wojskowym, było rozwiązanie Układu Warszawskiego i wychodzenie spod wpływów

²¹ Zob. <http://www.wnhis.amw.gdynia.pl/index.php/o-wydziale> [dostęp: 15.06.2016].

²² D. S. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005, s. 259-260.

bloku wschodniego od 1990 roku. Efektem tego było również dokonanie zmiany, która polegała na likwidacji Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego oraz utworzeniu Akademii Obrony Narodowej²³. Polskie szkolnictwo wojskowe, poza Akademią Sztabu Generalnego WP, a po reorganizacji – Akademią Obrony Narodowej, to także inne wojskowe ośrodki edukacyjne, takie jak: Wojskowa Akademia Techniczna, Akademia Marynarki Wojennej, Wojskowa Akademia Medyczna²⁴ oraz wyższe szkoły oficerskie, a nawet centra i ośrodki szkolenia.

Rozważając problemy ewolucji w obszarze dydaktyki obronnej można analizować 23 szkoły oficerskie funkcjonujące w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Następnie badacze mogliby skupić uwagę na procesach realizowanych w czternastu, jakie istniały do końca 1960 roku. Ponadto cele badań mogłyby stanowić właściwości procesów realizowanych w latach 1967-1968, kiedy to przekształcono oficerskie szkoły zawodowe w wyższe szkoły oficerskie. Wymienione przemiany skutkowały tym, że podchorążowie wyższych szkół oficerskich w czteroletnim okresie kształcenia zdobywali wiedzę ogólną zgodnie z wymogami uczelni wyższej, mieli możliwość zdobywania wiedzy teoretycznej i opanowywania umiejętności praktycznych w zakresie szkolenia ogólnowojskowego oraz specjalistycznego zgodnego z profilem danej szkoły (np. pancerna, artylerii, przeciwlotnicza, łączności, radiotechniczna).

Dynamiczna reorganizacja polskiego szkolnictwa wojskowego nastąpiła w latach 1990-2010. Poniższa tabela zawiera zestawienie liczby rodzajów uczelni i szkół wojskowych oraz centrów i ośrodków szkolenia funkcjonujących w latach 1990-2016.

²³ Zob. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 maja 1990 r. w sprawie utworzenia Akademii Obrony Narodowej i Wyższej Szkoły Oficerskiej Inżynierii Wojskowej oraz zniesienia Wojskowej Akademii Politycznej*, Dz. U. z 1990 r., nr 37, poz. 208.

²⁴ Wojskowa Akademia Medyczna została powołana 7 listopada 1957 roku uchwałą Rady Ministrów Nr 477/57. Minister Obrony Narodowej 19 maja 1958 roku wydał rozkaz nr 03/org. nakazujący do dnia 01.07.1958 roku zorganizowanie Wojskowej Akademii Medycznej na bazie Wojskowego Centrum Wyszkożenia Medycznego, Centralnego Szpitala Klinicznego w Łodzi i Centralnego Szpitala Ministerstwa Obrony Narodowej w Warszawie. Minister Zdrowia i Minister Obrony Narodowej 8 kwietnia 2002 roku podpisali list intencyjny dotyczący połączenia Wojskowej Akademii Medycznej z łódzką Akademią Medyczną i utworzenia od 1 września 2002 roku Uniwersytetu Medycznego. Decyzja Ministra Obrony Narodowej o rozformowaniu Wojskowej Akademii Medycznej została wydana 23 września 2002 roku, natomiast od 1 października 2002 roku rozpoczął funkcjonowanie Uniwersytet Medyczny w Łodzi. M. Hebda (red.), *Wojskowe akademie w Polsce*, Pol-Press, Warszawa 2003, s. 518 i 528.

Tabela 1. Liczba rodzajów uczelni i szkół wojskowych oraz centrów i ośrodków szkolenia funkcjonujących w latach 1990-2016

	1990	2000	2010	2016
Akademie wojskowe	5	4	3	3
Wyższe szkoły oficerskie	11	4	2	2
Szkoły chorążych	21	11	–	–
Podoficerskie szkoły zawodowe	19	10	8	4
Centra i ośrodki szkolenia	9	11	9	17
Szkoły podchorążych rezerwy	7	9	–	–
Szkoły wojskowe dla małoletnich	8	1	1	1

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe zestawienie liczbowe umożliwia generowanie ogólnych wniosków. Akademie wojskowe zredukowano o 40% w wyniku likwidacji Wojskowej Akademii Politycznej i Wojskowej Akademii Medycznej. Wyższe szkoły oficerskie zredukowano o 82%, a szkoły chorążych rozwiązano całkowicie w 2002 roku w związku z likwidacją korpusu chorążych. Podobnie w 2004 roku rozwiązano szkoły podchorążych rezerwy, a w ich miejsce zorganizowano kursy szkolenia rezerw. W tym samym roku zmniejszono również liczbę podoficerskich szkół zawodowych o 20%, a kolejna redukcja o 50% skutkowałą pozostawieniem czterech szkół podoficerskich podporządkowanych centrów szkolenia. Centra i ośrodki szkolenia przygotowujące specjalistów rodzajów wojsk i służb zwiększyły swą liczebność z dziewięciu do siedemnastu funkcjonujących w 2016 roku. Spośród ośmiu szkół wojskowych dla małoletnich istniejących w 1990 roku przetrwało tylko Ogólnokształcące Liceum Lotnicze w Dęblinie.

Okres przemian zachodzących w polskim szkolnictwie wojskowym skutkowałą nowymi uwarunkowaniami realizacji procesów dydaktycznych w funkcjonujących placówkach edukacyjnych, które podlegały bezpośrednio lub pośrednio Ministerstwu Obrony Narodowej. *Mimo to w dydaktyce wojskowej dokonał się znaczny rozwój, a koncepcje pedagogiczne nauczania problemowego, programowanego, systemu dydaktycznego znalazły swoje miejsce w teorii i praktyce edukacyjnej. Otwarcie na innowacyjność w kształceniu i szkoleniu wiąże się z dydaktycznym dynamizmem zapoczątkowanym przed drugą wojną światową przez G. Kerschensteinera,*

*rozpowszechnionym w Polsce przez A. Sośnickiego. Wykształcenie stało się ustawicznym procesem podporządkowanym cechom indywidualnym, czynnikom obiektywnym – kulturze i utylitaryzmowi zawodowemu*²⁵.

Rok 2016 jest kolejnym w historii ewolucji polskiego szkolnictwa wojskowego okresem, który zapoczątkuje jego nowy rozdział. Jaki to będzie czas, zależy w dużej mierze od środowisk akademickich – nauczycieli akademickich (profesorów, adiunktów, starszych wykładowców, asystentów, wykładowców, lektorów i instruktorów), zajmujących w wielu przypadkach również stanowiska kierownicze w uczelniach.

Akademia Sztuki Wojennej jest jedną z wielu publicznych placówek wojskowego szkolnictwa wyższego w Polsce, jednak jej specyfika wyróżnia ją spośród pozostałych. Znamionami są Podyplomowe Studia Polityki Obronnej, Wyższe Kursy Operacyjno-Strategiczne, Wyższe Kursy Sztabowe oraz Podyplomowe Studia Operacyjno-Taktyczne, realizowane w celu dokształcania kadr dowódczych wszystkich rodzajów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Dlatego istotna wydaje się świadomość tego, że *dydaktyka szkoły wyższej winna być nastawiona na wspomaganie i ukierunkowanie rozwoju studenta, jego samodzielnego myślenia i działania oraz kształtowania postaw innowacyjnych i kreatywnych*²⁶. Tworzenie warunków sprzyjających takim działaniom skłania kadrę dydaktyczną do ustawicznego doskonalenia jakości kształcenia, świadomej pracy dydaktycznej, ciągłego wzrostu poziomu wykształcenia absolwentów, ułatwiania dostępu do oferty dydaktycznej, powszechnego zastosowania metod aktywizujących, podnoszenia kompetencji dydaktycznych i specjalistycznych, doskonalenia umiejętności komunikowania się, dążenia do rozwoju osobowości jako podstawy efektywnego działania dydaktycznego.

Bibliografia

1. Bereźnicki Franciszek, *Zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej*, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Szczecin 2009.
2. Hebda Michał (red.), *Wojskowe akademie w Polsce*, Pol-Press, Warszawa 2003.
3. Kozerański Dariusz Stanisław, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947-1967*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2005.
4. Krakowski Krzysztof, *Współczesna dydaktyka wojskowa*, AON, Warszawa 2014.

²⁵ K. Krakowski, *Współczesna...*, s. 83; za K. Sośnicki, *Dydaktyka ogólna*, Księgarnia Naukowa T. Szczęsny i S-ka, Toruń 1948.

²⁶ F. Bereźnicki, *Zagadnienia dydaktyki szkoły wyższej*, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Szczecin 2009, s. 114.

5. Rutkowski Stanisław, *Zarys dziejów polskiego szkolnictwa wojskowego*, MON, Warszawa 1970.

6. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 maja 1990 r. w sprawie utworzenia Akademii Obrony Narodowej i Wyższej Szkoły Oficerskiej Inżynierii Wojskowej oraz zniesienia Wojskowej akademii Politycznej*, Dz. U z. 1990 r., nr 37, poz. 208.

7. Szulc Bogdan Mieczysław, *Kształcenie, Nauka, Wartości*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.

8. Tomaszewski Roman, *W Polsce i na obczyźnie 1939 - 1956, Zarys dziejów szkolnictwa wojskowego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

Źródła internetowe

1. <http://www.wnhis.amw.gdynia.pl/index.php/o-wydziale>.
2. https://pl.wikipedia.org/wiki/Szkolnictwo_wojskowe_Si%C5%82_Zbrojnych_III_RP.

THE EVOLUTION OF THE POLISH MILITARY EDUCATIONAL SYSTEM (PART II)

The paper presents the leading Polish educational institutions that have been operating within the area of military education since 1939 abroad and since the end of World War II in Poland. The author analyses the conditioning of Polish military education determined by the political and military situation, including the identification of causes of, and inspiration for, the establishment of such institutions. The paper also analyses the priority curriculum assumptions as well as the aims achieved as a result of the conducted teaching process.

The used bibliography related to the origins and development of the education of the Polish military have ensured an honest and solid presentation of the hallmarks that characterised different periods in the functioning of the selected, most classic, educational models.